

Ранко Павловић
Небеске костурнице

Уредник
Зоран Колунџија

Ранко Павловић

*Небеске
костурнице*

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

*И видјех анђела гдје силази с неба,
који имаше кључ од бездана и
ланац велики у руци својој.*

Отк, 20, 1

*А Исус обазревши се на њих рече:
Кћери јерусалимске, не плачите за мном,
него плачите за собом и за дјечицом својом.*

Лк, 23, 28

*Дубоко ми је душа потресена,
а ти, о Господе – докле ћеш?*

Пс, 6,4

Запис неупадљиве чиновнице, која машта о томе да буде пјесник, или, макар, есејист (1)

Петак, 21. мај 2010, 6 часова и 46 минута

СТАРАЦ И КЛУПА. СТОПЉЕНИ ЈЕДНО С ДРУГИМ. КАО СКУЛПТУРА, ИЗЛОЖЕНА НА ТРАВНАТОЈ ЧИСТИНИ. СЛИЧНА ЈЕДНОЈ ОД ОНИХ ХЕНРИЈА МУРА, О КОЈИМА МИ ЈЕ С ОДУШЕВЉЕЊЕМ ПРИЧАО ОТАЦ КАДА СЕ СЕДАМДЕСЕТ И НЕКЕ ПРОШЛОГ ВИЈЕКА, ПУН УТИСАКА, ВРАТИО СА СЕДМОДНЕВНОГ БОРАВКА У ЦИРИХУ. ГЛЕДАО ИХ ЈЕ НА ИЗЛОЖБИ У ПРОСТРАНОМ ПАРКУ, С ДОЊЕ СТРАНЕ ЈЕЗЕРА, НА ОТВОРЕНОМ, ПОД НЕБОМ, ГДЈЕ И ЧОВЈЕК ЗАБЛИСТА ПОСЕБНОМ ЉЕПОТОМ, КАМОЛИ НЕЋЕ СКУЛПТУРА. САМО, КАКО МИ ЈЕ ОТАЦ ПРИЧАО, МУРОВЕ СКУЛПТУРЕ ВЕЋЕ СУ И ЗАОБЉЕНЕ, МОГЛЕ БИ ДА СЕ КОТРЉАЈУ, РЕКАО ЈЕ И НАСМИЈАО СЕ, С МАЛО ИСПУПЧЕЊА НА СЕБИ, СВЕ СУ НЕКАКО У НАГОВЈЕШТАЈУ, ОНОМ КО ИХ ПОСМАТРА ОСТАВЉАЈУ ДА НАСЛУЂУЈЕ СМИСАО ОБЛИКА И ОНОГА ШТО СЕ ИСПОД ОБЛИКА КРИЈЕ. А ОВА, КОЈУ ГЛЕДАМ КРОЗ ПРОЗОР, СТАРАЦ И КЛУПА (МОРАМ ПРВУ РИЈЕЧ ПИСАТИ ВЕЛИКИМ ПОЧЕТНИМ СЛОВОМ, ЈЕР И САМА ПОЧИЊЕМ ВЈЕРОВАТИ ДА ЈЕ ТО ЗАИСТА СКУЛПТУРА КОЈА НЕ СМИЈЕ ОСТАТИ БЕЗИМЕНА), КОШЧАТА ЈЕ, СТРОГО ОБЛИКОВАНА ПРЕМА НАШЕМ ПОИМАЊУ СРАЗМЈЕРА У ПРИРОДИ, ПРОПОРЦИОНАЛНА У ОДНОСУ НА УСТАЉЕНА СХВАТАЊА И НЕСХВАТЉИВА НАМ КОСМИЧКА МЈЕРИЛА, С МНОГО УОЧЉИВИХ ИЗДАНАКА (СУВАРАКА, ВРЖИНА, РЕКАО БИ ОТАЦ).

КЛУПА ЈЕ СЛИЧНА ДРУГИМА, У ПРАВИЛНИМ РАЗМАЦИМА РАСПОРЕЂЕНИМ ПОРЕД БЕТОНИРАНЕ СТАЗЕ (КАКО БИ ТА СТАЗА ТОПЛО ДЈЕЛОВАЛА ДА ЈЕ ПОШЉУНЧАНА, КАО У РЕАЛИСТИЧКИМ ЕНГЛЕСКИМ РОМАНИМА), СА ЖЕЉЕЗНИМ КОСТУРОМ, СЛИЧНИМ ДРВЕНОМ КОСТУРУ ИЗДУЖЕНЕ ФОТЕЉЕ, У КОЈОЈ ЈЕ

ОТАЦ СЈЕДИО ПОРЕД ГОМИЛЕ КЊИГА, ЧЕСТО ИСКАЗУЈУЋИ БО-
ЈАЗАН ДА НЕЋЕ УСПЈЕТИ НИ СВАКУ ДЕСЕТУ ДА ПРОЧИТА (ЗА-
ШТО ЛИ СЕ СТАЛНО СЈЕЋАМ ОЦА КОМЕ СУТРА, ДА, СУТРА СУ
ПРОЉЕЋНЕ ЗАДУШНИЦЕ, МОРАМ ОТИЋИ НА ГРОБ И ЗАПАЛИТИ
СВИЈЕЋУ?), СА ТРИ ИЛИ ЧЕТИРИ ДЕБЉЕ УПОРЕДНО ПОСТАВЉЕ-
НЕ ЛЕТВЕ ЗА СЈЕДЕЊЕ И ДВИЈЕ, ТАКОЂЕ ПАРАЛЕЛНЕ, ПРИЧВР-
ШЋЕНЕ ЗА НАСЛОН. А СТАРАЦ НА КЛУПИ (ГЛЕДАМ КРОЗ ПРО-
ЗОР ЊЕГОВА ЛЕЂА, НА ДВА МЈЕСТА ПРЕСЈЕЧЕНА ЛЕТВАМА НА-
СЛОНА, ДУГ, ТАНАК ВРАТ И ВИСОКО ПОДИГНУТУ ГЛАВУ ПОД
ДОТРАЈАЛИМ ШЕШИРОМ) САСВИМ ЈЕ СРАСТАО С ЊОМ, КЛУ-
ПОМ, КАО ДА СУ ТАКО ПРВО НАПРАВЉЕНИ ОД ГИПСА, А ОНДА
ИЗЛИВЕНИ У БРОНЗИ. ЛИЈЕВУ РУКУ СПУСТИО ЈЕ НА ЛЕТВЕ СЈЕ-
ДАЛА, А ДЕСНОМ СЕ ОСЛОНИО О ШТАП. МИРУЈЕ. СТИЧЕ СЕ
УТИСАК ДА ЈЕ ТУ ОД ПОСТАЊА, СРАСТАО С КЛУПОМ КОЈУ ЈЕ
МОЖДА МОГАО И САМ АДАМ ДА ОКРЗНЕ ПОГЛЕДОМ, СВЕ МЈЕ-
РЕЋИ КАКО ДА ИЗ ЕВИНЕ РУКЕ ИСТРГНЕ ОНАЈ СМОКВИН ЛИСТ.

(ОТКАД САМ СЕ ПРОБУДИЛА, ПРИЈЕ НЕГО ШТО ЈЕ БУДИЛ-
НИК ЈЕДНОЛИЧНИМ ЈАУКОМ ИСКОМАДАО САМОТНУ ТИШИНУ
МОЈЕ ПОДСТАНАРСКЕ СОБИЦЕ, НАРОЧИТО ОТКАД САМ У КУПА-
ТИЛУ, НАД ИСПУЦАЛИМ И ЗАРЂАЛИМ ЕМАЈЛОМ НЕКАДА БИЈЕЛЕ
А САДА СИВОПРЉАВЕ КАДЕ, ТАЊУШАН МЛАЗ ТЕК МЛАКЕ ВОДЕ
СПУШТАЛА НИЗ ПУСТОПОЉНУ И ЈАЛОВУ НИЗБРДИЦУ КЛАНЦА
МЕЂУ ДОЈКАМА НАБУБРЕЛИХ ЈАГОДИЦА, ИСТРАЖИВАЛА МАЛО
ЊИМЕ ТАЈНОВИТЕ ПОНОРЕ ПУПКА, ПА ГА КОНАЧНО СПУСТИ-
ЛА НА ЖЕДНЕ БРЕШЧИЋЕ ОБРАСЛЕ ПОДИВЉАЛИМ И ЗАКОРО-
ВЉЕНИМ ИЗДАНЦИМА ОНОГ ШТО БИ ТРЕБАЛО ДА БУДЕ ПЛЕМЕ-
НИТА, ЊЕГОВАНА ТРАВИЦА, ЧЕШЉАНА И ПОТКРЕСИВАНА ПО-
ЖУДОМ, ОТКАД САМ, ДАКЛЕ, ОТВОРИЛА ОЧИ – ЗАШТО ЛИ? –
СТАЛНО У МЕЂУНОЖЈУ ОСЈЕЋАМ СМОКВИН ЛИСТ И ЖЕЉУ ДА
ГА НЕЧИЈА РУКА СТРГНЕ; ДОВОЉНА ЈЕ РУКА, НЕ МОРА СЕ НЕМИ-
НОВНО ПРОДУЖАВАТИ У НЕШТО ШТО ИМА ОБЛИЧЈЕ МУШКАР-
ЦА. ТАКО ВЕЋ ПЕТНАЕСТ ГОДИНА. ТРИДЕСЕТ ПЕТА МИ ЈЕ, А
ЈОШ НИКО НИЈЕ НИ ТАКНУО ОНАЈ СМОКВИН ЛИСТ. ЈОШ НИКО,
НИ ПОГЛЕДОМ, НИ ДЛАНОМ, НИ УСНАМА, НИЈЕ ПОКУШАО ДА
ИЖЂИКАЛИ КОРОВ ПОНАД ЖЕДНОГ ВРЕЛА УОБЛИЧИ У МЕКУ

ТРАВИЦУ. БИЛО МИ ЈЕ НЕПУНИХ ДЕВЕТНАЕСТ, НЕДОСТАЈАЛА СУ ЈОШ САМО ТРИ ДАНА, КАДА САМ МУ, ПРЕД ОДЛАЗАК У ПОСЉЕДЊУ БИТКУ, КРАЈ БЕСМИСЛУ СЕ ВЕЋ НАЗИРАО, ОБЕЋАЛА ДА ЂУ ПО ПОВРАТКУ, ИЛИ ПО ДОЛАСКУ НА ПРВО НАРЕДНО ОДСУСТВО, АКО СЕ КОЈИМ СЛУЧАЈЕМ СВА ТА УЈДУРМА НЕ ОКОНЧА, ДОЗВОЛИТИ ДА ОСЈЕТИ ЖАР ВАТРЕ КОЈА САЖИЖЕ СВЕ ОСИМ СМОКВИНОГ ЛИСТА. НИЈЕ СЕ ВРАТИО. И ОТАД, ЧЕСТО, САМО У СНУ ДОЂЕ, ДА ПРОВЈЕРИ ЈЕ ЛИ СМОКВИН ЛИСТ НА СВОМ МЈЕСТУ, ТАМО ГДЈЕ ГА ЈЕ НЕТАКНУТОГ ОСТАВИО, И ЈА ГА ТАДА ГРЛИМ И ЉУБИМ, ПОД СМОКВИН ЛИСТ ГА КРИЈЕМ ОД СУРОВОГ СВИЈЕТА, ПА КАД СЕ ПРОБУДИМ ТРЧИМ ПОД ТУШ И ТАМО СЕ, ПОД МЛАКИМ МЛАЗОМ, УВИЈЕК НАНОВО ЗАРИЧЕМ ДА ЂУ ЧЕКАТИ ДА СЕ И НА ЈАВИ ПОЈАВИ, ЈЕР ТИЈЕЛО МУ НИКАДА НИЈЕ ПРОНАЂЕНО НА ВРАТИМА ВРАЖЈЕГ ЂАВОЉЕГ ВРХА.)

СТАРАЦ И КЛУПА. НЕ СТАРАЦ НА КЛУПИ, ИЛИ КЛУПА ПОД СТАРЦЕМ. ОНИ СУ ЈЕДНО. СКУЛПТУРА. ОКАМЕЊЕНО БОЖЈЕ ДЈЕЛО. ШТА ИМА У ТО ДА СЕ МИЈЕША НЕКАКАВ ХЕНРИ МУР (НЕКА МИ ОТАЦ ОПРОСТИ, СУТРА ЂУ ТО ШАПНУТИ ЊЕГОВОМ ГРОБУ) ИЛИ БИЛО КОЈИ ДРУГИ ЗЕМАЉСКИ СТВАРАЛАЦ? ОВУ СКУЛПТУРУ СВОЈОМ ПРОМИШЉУ ИЗВАЈАО ЈЕ СТВОРИТЕЉ. СТАЈАЛА ЈЕ ТУ ОТКАД ЈЕ СВИЈЕТА И ВИЈЕКА, А ЈА САМ ЈЕ, ЗАБЛУДЈЕЛА, ТЕК ЈУТРОС ПРВИ ПУТ ВИДЈЕЛА, КАДА САМ, ГОТОВО ПУН САТ ПРИЈЕ ПОЧЕТКА РАДНОГ ВРЕМЕНА, ДОШЛА У КАНЦЕЛАРИЈУ.

(ДОЛАЗИ МИ ОБИЧНО ПРЕД ЗОРУ. ВРУЋ ИЗНУТРА, А СПОЉА РАСХЛАЂЕН СВЈЕЖИНОМ ОСВИТА. ВРЕЛИМ ЈАГОДИЦАМА ДОТАКНЕ МИ УСНЕ, ОНДА ПОЛАКО БАШУН КАЖИПРСТА ПРОВАЧИ ВЛАЖНОМ ДОЛИНОМ ИЗМЕЂУ ДОЈКИ, ЗАДРЖИ ГА МАЛО У УСКЉУЧАЛОМ БЕЗДАНУ ПУПКА, И ОНДА КАЖИПРСТ САСТАВИ С ПАЛЦЕМ, ПА КРЕНЕ У ПОТРАГУ ЗА ПЕТЕЉКОМ СМОКВИНОГ ЛИСТА. И, ТАДА СЕ ПРОБУДИМ. ВРЕЛА, А СЛЕЂЕНА. САТКАНА СВА ОД ДРХТАЈА. ЗНОЈНА И УСТРЕПТАЛА. И ЖУРИМ У КУПАТИЛО. ПА НА ПОСАО. У СИВУ КАНЦЕЛАРИЈУ СИВОГ КАБИНЕТА ЗА ДНК АНАЛИЗУ.)

СТАРАЦ И КЛУПА.

СТАРАЦ МИ ЈЕ ОКРЕНУТ ЛЕЂИМА. НЕ ВИДИМ МУ ЛИЦЕ, АЛИ ПО ПОЛОЖАЈУ, ПО ЊЕГОВИМ УСПРАВНИМ ЛЕЂИМА, ПО РУЦИ КОЈА МИРУЈЕ НА ЗАОБЉЕНОЈ ДРШЦИ ШТАПА, ОСЈЕЋАМ ДОСТОЈАНСТВО КОЈЕ МУ НЕ ДОЗВОЉАВА ДА СЕ ПРЕСАМИТИ У КРСТИМА. И БОЛ. ОСЈЕЋАМ БОЛ КОЈИ МУ ПРОЖИМА ЦИЈЕЛО (ДА ЛИ БРОНЗАНО?) ТИЈЕЛО, АЛИ ОН НА ЊЕГА НЕ ОБРАЂА ПАЖЊУ. ЖИВИ СА ОНИМ БОЛОМ КОЈИ МУ СВЕ СПОРИЈЕ И СВЕ НЕУЈЕДНАЧЕНИЈЕ ПУЛСИРА У СРЦУ. БОЛ У ТИЈЕЛУ, ГОВОРИО ЈЕ МОЈ ОТАЦ, ПРИЗИВА ОНУ ПОГАНИЦУ, СМРТ, А БОЛ У СРЦУ И ДУШИ ОДРЖАВА ТЕ, ДА ШТО ДУЖЕ БОЛУЈЕШ ЗА ОНИМ КОГА ВОЛИШ (КАО ШТО ЈЕ МОЈ ОТАЦ БОЛОВАО ЗА МАЈКОМ КОЈА ЈЕ У ЈЕДНОМ ЖИВОТНОМ ТРЕНУТКУ ОСЈЕТИЛА ДА ЈОЈ ЈЕ НАПРЕДОВАЊЕ У СЛУЖБИ ВАЖНИЈЕ ОД ПОРОДИЦЕ И ОТИШЛА У ТРГОВАЧКО ПРЕДСТАВНИШТВО ПРИВРЕДНЕ КОМОРЕ У СИДНЕЈ, ОСТАВИВШИ НА СТОЛУ ЗАХТЈЕВ ЗА РАЗВОД БРАКА И КОПИЈУ ПУНОМОЋИ АДВОКАТУ КОЈИ ЋЕ ЈЕ ЗАСТУПАТИ). ПРЕДАТИ СЕ БОЛУ, ДОЗВОЛИТИ МУ ДА ОВЛАДА ТВОЈИМ ТИЈЕЛОМ, ИСТО ЈЕ ШТО И ПРИЗИВАТИ СМРТ. СПОЗНАТИ БОЛ, И ПРКОСИТИ МУ, АКО ЗА ТО ИМАШ СНАГЕ, ЗНАЧИ ЖИВЈЕТИ.

(ОД ОНОГ ТРЕНУТКА КАДА САМ СХВАТИЛА ДА СЕ НЕЋЕ ВРАТИТИ ИЗ ПОСЉЕДЊЕ БИТКЕ И ДА НЕЋЕ НИКАДА СТРГНУТИ ОНАЈ СМОКВИН ЛИСТ, ОСЈЕЋАМ НЕПОДНОШЉИВУ ПРАЗНИНУ. НИЈЕМУ, ТУПУ, ТЕШКУ КАО СУМОРНА МИСАО. ЈЕ ЛИ ТО БОЛ? МАЈКА СЕ НИКАДА НИЈЕ ЈАВИЛА ИЗ СИДНЕЈА, КАО ШТО СЕ НИ ЊЕН РАДНИ КОЛЕГА НИЈЕ ЈАВИО СВОЈОЈ ПОРОДИЦИ, ИЗ ПОСЉЕДЊЕ БИТКЕ НИЈЕ СЕ ВРАТИО НИ ОНАЈ КОГА ЧЕКА САДА ВЕЋ МАЛО СПАРУШЕН СМОКВИН ЛИСТ, ОЦУ ЋУ ДА НАС, НА ПРОЉЕЂНЕ ЗАДУШНИЦЕ, ЗАПАЛИТИ СВИЈЕЂУ, И НИКОГА НЕМА ДА МИ ПОМОГНЕ У ТРАГАЊУ ЗА ОДГОВОРНОМ НА ТО ПИТАЊЕ. ИПАК, МИСЛИМ ДА ЈЕ ТА БЕЗДУШНА ПРАЗНИНА НАЈПОДУМКАЈИ ОБЛИК БОЛА. ОНОГ КОЈИ НОСИШ У ДУШИ И У СВАКОЈ МИСЛИ, А НЕ ДА ТИ ДА УМРЕШ, НЕ ДОЗВОЉАВА ТИ, ЗАПРАВО, ДА ДОКУЧИШ СМИСЛЕН РАЗЛОГ ЗА УМИРАЊЕ.)

Да је Створитељ хтио да човјек не оставља траг у времену, створио би га таквог да му кости за живота буду чвршће од суве дреновине, а одмах по смрти, чим срце престане да до њих пумпа крв, сасуле би се у прах. Овако, док душа човјекова по бескрајним модрим сазвјежђима трага за прецима, кости одолијевају црвима и иловачи, да би и послије ко зна колико вијекова свједочиле да се и он, мрвичак од мрвице, по овим врлетима носио са невољама и људским пакостима.

Мисао Василија Кантара, заједно с испраним погледом, споро је врлудала између гомилица костију, по црним најлонским правоугаоницима понегдје немарно сасутих а понегдје овлашно сложених у костуре, сличне онима које је прије неколико деценија гледао на цртежима у синовљевим уџбеницима. Размјештене тако без неког нарочитог реда тамносивим бетонским подом велике хале, освијетљене сноповима свјетла кроз високе прозоре као земља под стаблом зракама сунца кроз разгранату крошњу, личиле су на хрпице старудија које очајници, послије још једног бесмисленог балканског рата, на рубовима бубњих пијаца нуде незаинтересованим пролазницима.

Могао је Створитељ, пратио је старац и даље крхку мисао све нејаснијим погледом, трудећи се да ни једним од њих, ни мишљу ни погледом, не запне за кости и не разаспе их по бетону, могао је и другачије устројити овај свијет, али он најбоље зна зашто је баш овако урадио и није човјеково да се пача у његове послове и промисли. Наше је да трпимо, стежући закривљену дршку и ослањајући се више на штап него на ноге, није Кантар с узда пуштао мисао која се отимала као ждребица када нањуши пастуову мушкост, а Творац одређује гдје је граница

тог трпљења, ако је уопште има и ако није сагорјела у свим тим силним ратовима што су од постања насртали на ову напаћену планету жешће него што губар кидише на младо храстово лишће о Ђурђевдану.

– 1.

Клизи старчев поглед по хрпицама костију, узалуд по сивкастозеленкастој патини трага за топлином. Лобање, цјеванице, ребра, карличне и лопатичне кости, сви они пршљенови и кошчице остају хладни, без искрица из којих би могао бљеснути осмијех, згасли су у њима пламичци који наговјештавају љубав.

Кости имају душу само онда када их гријемо својим месом и мишљу, а чим закораче у просторе којима је Божија промисао избрисала међе и одшкринула врата вјечности, постају само своје и хладне, више им не треба наша крв која у свакој капљици живота носи и мрвицу смрти, не може старац да се истргне из мисли које од јутрос, када је послјије дугог премишљања стигао у Кабинет за ДНК анализу, плету густу мрежу око њега, пријетели да га претворе у личинку из које никад неће полетјети лептир. Давно су из њега ишчилили сви животни сокови, већ дуго није ништа друго него љуштурса неке личинке из које је ко зна када љепоту шарених крила понио у свијет раздраган лептирић.

Годинама повређују његове ране предлажући му да оде на ДНК анализу. Има тамо у Граду, говорили су му, у заједничкој костурници, много земних остатака оних који су по чукама и кланцима остављали наде и љубав према својима, довољно је дати само капљицу крви да би се сазнало да ли се међу њима налазе и они по чијем одласку волимо празнине што су иза њих остале.

Дуго се Василије Кантар опирао и тек претходне вечери порушио у себи бране које су га спутавале. Отићи ће, па шта буде, говорио је сумњи и неодлучности што су га разапињале. Јутрос није дозволио снахи да га вози колима (она понекад сједне у ону кртију коју је давно, и тада половну, купио Крстивоје, да се у њој може до Града или у сусједно село). Аутобусом ће, рекао је, спаковао у шарпељ, као што је то увијек чинио кад креће у Град,

комадић погаче, мало сланине, шклопац и бочицу ракије. Можда ће тамо остати дан-два, спаваће код сеоског уче који се по пензионисању преселио у Град, много је ручкова и вечера и учо код њега појео, често и ноћ пробдио у занимљивом разговору, мало је таквих људи, нарочито у овом времену када човјек и сам себи постаје странац и са заједљивошћу прати и сопствену срећу ако му се у ријетким приликама осмијехне.

Човјеку у бијелом мантилу у Кабинету за ДНК анализу, кад му је пришао с иглом и узео податке, рекао је да ће још мало размислити и изишао на двориште. Тамо је сјео на клупу у хладовини разгранатог платана и дуго зурио у сива метална врата на којим је крупним словима писало: КОСТУРНИЦА. Пролазили су крај њега, питали га шта чека, позивали га да уђе у кабинет, касније га обавијестили да је завршено радно вријеме, а кад су сви отишли и кад је затворена дворишна капија, напустио је клупу и склонио се уврх дворишта у хлад неког дрвета какво не расте у нашим шумама. Послије му је пришао чувар и замолио га да и он напусти дотично мјесто.

– А оно тамо? – упутио је питање чувару умјесто да га послуша и изиђе из дворишта. – Кости?

– Кости.

Чуварев одговор био је хладан као и кости које сада посматра док на њих сипи оскудна свјетлост замућених сијалица са таванице, јер је дан већ згаснуо. Једва је од чувара измолио дозволу да ноћ проведе у костурници и богобојажљиво ушао у хладну просторију када се сунце већ било почело приближавати западним брдима.

– Ако су моји ту, осјетићу – рекао је кад је ушао, док је чувар за њим затварао врата показујући му руком на дрвену столицу у углу. – Препознаће ме по ћутању, а ја њих по питањима која су хтјели да ми поставе за живота, а нису стигли. Јесу кости хладне и ћутљиве, али вјерујем да се и у њима негдје дубоко, тамо гдје је била срж, скрива запретана ватра и да понекад траже сродну душу и у њој жижак живота којим ће у притуљеној жеравици разбуктати пламен.

Запис неупадљиве чиновнице, која машта о томе да буде пјесник, или, макар, есејист (2)

Петак, 21. мај 2010, 16 часова и 14 минута

СТАРАЦ И... КЛУПА... САМО ЈЕ КЛУПА ОСТАЛА, СТАРЦА ВИШЕ НЕМА.

ДАН ЈЕ ПООДМАКАО, ДВОРИШТЕМ ПОНЕКО ПРОМИНЕ. И КАД ЈЕ ТАМО ВИШЕ ЉУДИ, МНОГЕ ПРЕПОЗНАЈЕМ, АЛИ ИХ НЕ ПОЗНАЈЕМ. НЕ ПОЗНАЈЕМ НИ САМУ СЕБЕ, ЗНАМ ДА САМ ТУ, АЛИ НЕ ЗНАМ ЗАШТО И КОМЕ САМ ПОТРЕБНА, НИТИ КОЛИКО ЂУ СЕ ЗАДРЖАТИ И КУДА ЂУ ОКРЕНУТИ КАДА НАЂЕМ БИЛО КАКАВ РАЗЛОГ ИЛИ ПОВОД ЗА ОДЛАЖЕЊЕ. НЕ ПРЕПОЗНАЈЕМ НИ СВИЈЕТ ОКО СЕБЕ КОЈИ МИ СЕ ГРОХОТОМ СМИЈЕ ДОК ПОГЛЕДОМ НА РАДНОМ СТОЛУ РАЗГРЂЕМ ГОМИЛУ *НЕРИЈЕШЕНИХ ПРЕДМЕТА*.

СТАРЦА СУ УПИЛЕ ЗРАКЕ СУНЦА КОЈЕ СЕ ПРОБИЈАЈУ КРОЗ КРОШЊУ ДРВЕТА ИСПОД КОГА ЈЕ БИО ДИО СКУЛПТУРЕ.

КЛУПА ЈЕ ОСТАЛА НЕТАКНУТА, ПОТПУНО МИРНА, СПРЕМНА ДА ТУ ДОЧЕКА ВИЈЕКОВЕ КОЈИ, НЕНАМЕТЉИВО И СТРПЉИВО, ЗУЈКАЈУ И МИЛЕ ИЗ СТВОРИТЕЉЕВИХ ЊЕДАРА.

А СТАРАЦ? ОН ЈЕ САДА НЕГДЈЕ ГОРЕ. УЗ ЊЕГОВО КОЉЕНО. БОЖЕ, КО ЛИ ЈЕ ОН? МОРАЋУ СУТРА ЗАВИРИТИ У ПРОТОКОЛ, ДА ВИДИМ БИХ ЛИ И ПО ЧЕМУ ПРЕПОЗНАЛА ЊЕГОВО ИМЕ, АКО ЈЕ ТАМО УОПШТЕ ЗАВЕДЕНО.

КОЈЕГ *ПРЕДМЕТА* ДА СЕ ЛАТИМ? ЧИЈА ЋЕ СЕ ПРВА СУДБИНА ОТВОРИТИ ПРЕД МОЈИМ ОЧИМА КАД ПОДИГНЕМ ПРЕДЊИ ЛИСТ *ОМОТНИЦЕ ЗА СПИСЕ*?

1.

С чеоне кости лобање уврх костура с Кантареве десне стране бљесну модрикаст трачак осмијеха. Шкрт и више затворен у себе него отворен за оне који би га могли видјети. Исти онакав каквим га је, с улазних врата, зарањајући у ведро септембарско јутро, запљуснуо унук Предраг те хиљаду деветсто деведесет пете године.

У Предраговом оку видио је прозрачну плавет неба и прамичак облачка, сличан јагњећем руну.

Испраћајући га погледом према завијутку пута, с чије је обје стране у посљедњих неколико година ижђикало много шипрага, јер није било крампа или сјекире у снажним рукама пред којима би младице узмицале, Василије Кантар је предосјећао да се ближи крај зла. Шездесет четврта му је, нагледао се свашта у животу, па се много пута увјерио да су предосјећања варљива и на ту помисао осјети како се грудвица леда кроз грло спушта у врелу утробу, па отуд, на необјашњив начин, клизи кичмом час према врату, час према крстима. Навикло је зло на ове крајеве, а и људи на њега, па, као чекић и наковањ, не могу једно без другог, а проклињу судбину што их је тако нераскидиво повезала. Хоће оно, зло, понекад да потражи и неке друге оранице гдје би се закороријенило, али га људи одмах призивају, чине све да се врати, јер шта ћеш псовати и на шта ћеш се и свецима и сотони жалити ако останеш без њега? Било је, кажу, народа без зла, прати Василије своју мисао која скакуће путељком за његовим унуком, па су изумрли, није им ништа давало подстицаја у борби за опстанак.

– Тражићу га, не брини – довикнуо је Предраг и нестао иза завијутка.

Добио је само три дана одсуства, да спере прљавштину са себе и промијени преоблаку коју му је мајка још прије мјесец и по спремила и сваки дан извиривала кроз прозор, надајући се да ће се појавити или он или отац му, њен муж Крстивоје, Василијев једини син, о коме од маја нема никаквих вијести.

Са још тројицом бораца Крстивоје је нестао у сукобу на Вучјој гори, и од тада му се губи сваки траг. Из команде је прва два мјесеца стизала крхка утјеха у могућности да је пао у противничке руке и да ће бити враћен у првој размјени заробљеника. Како се његово име није појављивало на списковима погинулих који су размјењивани без одлагања, остајала је нада да се налази међу онима који су чупали и јели коријење у логорима ограђеним бодљикавом жицом и покривеним небом. Али, како се Крстивојево име није појављивало ни на списковима заробљеника, а противничке снаге послје два мјесеца потиснуте су с Вучје горе, из команде су јављали да ће претражити сваки грм и преврнути сваки камен, да пронађу земне остатке својих погинулих бораца. Послије су престали да се јављају, јер нису имали шта саопштити.

Предраг је током тродневног одсуства више пута рекао да ће, чим се врати у бригаду, замолити команданта да он затражи од више команде потпуније информације о његовом оцу. Чуо је да су на Вучјој гори били неки *вукови* који су завијали на посебан, *пустински* начин, с арапским акцентом, и да је тешко сазнати шта су чинили с лешевима убијених противника (ако је, *недајбоже*, Крстивоје страдао од тих *вучјих чељуст* на Вучјој гори).

– Тражићу га, не брини – довикнуо је на одласку и за њим, дједовим ослонцем у свему што је сновао и намјеравао тада животу још окренут шездесеттворогодишњак, попут несташне мачке која повуче плетиљино клупко, засакаутале су Василијеве мисли и почеле да одмотавају нит његовог живота на којој

је било подоста чворова, али и оних танких, претанких мјеста која је само Божја промисао оставила непрекинутим.

Живот је као јабука, мислио је Василије. Можеш га ишчевторати на кришке, а смислен је само онда ако имаш коме пружити то одсјечено парче с чије ти се коре осмјехују црвен и сунце, а из сочног меса избија здравље озарено срећом. Али, ако нема никога уз тебе да с њим подијелиш јабуку, онда она у устима постаје опора, прије ћеш је испљунути него што ћеш прогутати тај трпки залагај. Па и ако га протуриш низ грло, опрљихе ти утробу жестоком киселином и почети да нагриза цигерицу, као изненадни прољећни мраз тек распупали цвијет у коме се никада неће замјетнути плод.

Јабука Василијевог живота могла би се раздијелити на три кришке. Прва и друга биле су пуне слатког сока све док није пожелио да их некоме понуди и баш тада, док је испружао руку у којој је дамарало срце, осјетио би да се она протеже у празнину и да искрице сунца замиру у руменилу коре, па би већ спарушено парче трпао у уста и дуго послје осјећао како му киселина разједа све што се крије у тами његове утробе. Треће парче још држи у њедрима и не усуђује се да га отуд извади и било коме пружи, јер се плаши да би се рука опет зарила у ледену празнину. Ону прву кришку хтио је да подијели с оцем и сестром, другу је намијенио жени Мирјани, с којом се више споразумијевао погледима него ријечима, а трећу, почен животним искуством и усудима, страхујући од онога што би се могло догодити, крије од Крстивоја и Предрага, спреман да своје мјесто уступи злокобној празнини, само да њих, незасита, не прогута.

Није вријеме да се уплићем у нити властитог живота, шапну ижђикалим младицама око путељка иза чије окуке је малочас замакао Предраг, па своју самоћу унесе у кућу и придружи је самоћи своје снахе, Крстивојеве супруге и Предрагове мајке Данице.

У својој спаваћој соби, једином дијелу куће у коме посљедњих година налази уточиште у благородној самоћи, спустио се на столицу за столићем крај прозора и загледао у воћњак. На узбрдици иза ораха, на коме је било више суварака него лиснатих грана с понеким плодом у већ пожутјелој љусци, зарасли у травуљину, уочавали су се камени темељи куће у којој се родио. У сјећању још носи блиједу слику велике просторије с огњиштем на средини, с двоје врата, на источној и западној страни. Источна су била нешто већа, окренута путељку изнад куће, и кроз њих су улазили гости, а западна су водила у широко двориште, ограђено цијепаним буковим даскама, врљикама, укосо сложеним међу коље повезано у чвор сплетеним, претходно на ватри опрљеним јеловим и љесковим прућем. У предњем дијелу дворишта били су разасути кош за кукуруз, амбар, мљечар, кокошињац, сушница и још неколико дрвених зградаца, а у задњем, преграђеном дебелим багреновим кољем, дубоко забијен у земљу и чврсто повезаним прућем, у барици испод тањушног извора каљужале су се свиње. Иза дворишта налазиле су се штале за коње, говеда и овце, покривене шиндром и сламом. Дио куће с огњиштем имао је зидове од расцијепљених облица, с унутрашње стране облијепљене глином помијешаном с пљевом и прекречене. Дуж цијелог сјеверног зида протезала се велика полица за посуђе, испод које су стајале разне канте, лонци, котлићи, казани за топљење масти, каблићи за мужу стоке и друге кућне ствари, а изнад полице су висила решета, торбе, конопци и алатке за свакодневну употребу. Врата на јужном зиду водила су у собу озидану непеченом циглом, у којој су спавали старији укућани и дјеца.

Десно од темеља старе куће, из некошене траве, извиривао је четвртаст камен, величином и обликом сличан столицу без наслона. На њега би, сјећа се Василије, покаткад, пребацујући прслук са себе, сједао уморан отац, тек да предахне, претражујући погледом ограду, провјеравајући да нису свиње гдје изро-

вале какву рупу кроз коју би се могле провући у начинити штету по усјевима.

И сада се на тај камен, док Василије Кантар зури кроз прозор, спушта она прва кришка јабуке његовог живота и отуд извирује како, један за другим, на дан Светог Василија Острошког Чудотворца, пристижу гости и љубе се с оцем који чека пред источним вратима. Мајка се клања и мушкарце цјелива у руку, а са женама се по три пута љуби у образе и узима њихове торбе из којих вире повјесма конопље или лана. Понеко се сјети и њега и позове га да му пружи слатки пшенични колачић или коцку шећера. Мало касније, радознали дјечачић испод полице, скривен међу пуним и празним костретним врећема, гледа како за великом округлом софром, на ниским трonoшцима, сједе гости док отац стално кружи доливајући и пружајући им чашицу с ракијом, а мајка приноси јела и спушта пред њих, трудећи се да буде непримјетна и да не запне ни за чију руку или раме.

Онда ову потискује друга слика. Ведро празнично пријеподне, прољећно или љетно, отац сједи пред кућом, на оном камену сличном столици без наслона, испред њега, на трonoшцима, неколико старијих сељана. У једној очевој руци боца, у другој чашица коју устаљеним редослиједом пружа гостима, наздрављајући им покаткад. И прича, из које дјечачић, непримјетан, с извјесне удаљености, разазнаје тек понеку ријеч. Најчешће се разговара о наговјештајима градње школе у Шиљеговцу. Па ако се и не изгради, говори отац, он ће свог јединца дати у Град на школовање, има тамо једног познаника, замолиће га да код њега станује, а он ће му за то носити брашна, сира, кајмака, покоју кокошку (само да их лисице у поток не поодвлаче и јастребови не однесу, проклети били!), осушену свињску плећку или *парту* сланине, вунене чарапе и приглавке, исплетен џемпер, плетару ракије, торбу свјежег или осушеног воћа, ваља градском човјеку све што се може ставити у уста или обући и обути.

Потом у пламену, јауцима и метежу нестаје та прва кришка јабуке Василијевог живота, тоне у таму; тек покаткад из ње у сјећање му се болно зарије понеки стравичан врисак и сијевне оштрица ножа са дуге пушчане цијеви. У другој кришци било је много више једрих зрнаца испуњених сунчевом свјетлошћу, а трећу, натопљену чемером, ево већ готово пуне четири године, промеће по устима, немоћан ни да је испуње нити да у њу зарије то каријесом нагризених зуба што му је остало у деснима.

2.

Из лобање на гомилици с лијеве стране, кроз пробијену тјемену кост, извуче се нијем јаук и, претворен у бљедуњава сјену, изви се према косом кровном прозорчићу.

Све чешћи кошмарни снови Василија Кантара зачињали су се на раздјелници мрачне дубодолине ништавила и тамније стране стварности, ако она, стварност, уопште има своје свјетлије лице. Јављали су се у ријетким тренуцима дубоког сна и на тананим нитима снохватице која га је каткад знала заскочити и у ходу, за ручком, у разговору с људима при случајном сусрету. Понекад би га посјетили и кад би широм отворених очију посматрао дрвеће док му је силазило у сусрет низа стрмину уз чије се густише пентрао планинским обронцима: гледа разграната стабла и птице што прелијећу с једне на другу крошњу, али не види букве, храстове и јелике и не чује птичији цвркул; подсвијест потискује слике варљиве стварности и умјесто њих крајоликом распростире лепезасто нанизане, још варљивије, овлашно осликане догађаје из прошлости.

Прво би се, на оштрој ивици раздјелнице, појавила искрица, слична оној која би у љетно предвечерје, док би сједили на клупи под широком крошњом трешње у дворишту, бљеснула и искочила из комадића кремена по коме би отац, брзим замахом руке, ударио оцилом. Часак би треперила у том магновењу, а онда се винула у небески бескрај. Дуго би горе, међу звијездама, остављајући за собом једва уочљиву сребрнасту нит, разуздано летјела на све стране, да би се, кад је та игра замори, ступила под стреху куће испред које су стајали. И букнуо би пламен, моћан, неукротив. Лизао је једним краком кров, а другим

ону страну трешњине крошње која је, најдужим гранама, за вјетровитих ноћи, по истом том дрвеном крову свирала чудесну мелодију. Када се разјарена буктиња пропела до неба, престрашени дјечачић осјетио је како отац испушта његову руку, а затим видио како притрчава пламену и гура десницу под стреху.

Ту би слика почела да се растаче на мноштво ускомешаних сличица, да би се, нешто касније, изоштрила и издвојила она на којој је видио преплашена лица људи збијених у гомилу и око њих безличне људе, засјећене униформама на себи, с пушкама у рукама, на чијим врховима су бљештале оштрице бајонета. Нешто су викали, али у његову свијест ништа од тога није улазило, ни ријечи изговорене неразумљивим ни њему разумљивим језиком, она, та његова у прах измврљена свијест, била је опрљена пламеним језицима. Угледао би у тој гомили и себе, босоног дјечачића, у гаћама и кошуљи од конопљиног платна, истканог мајчиним рукама, на разбоју, смјештеном крај малог прозора, у највећој просторији у кући. Затим би видио мајку широко разјапљених уста из којих је излазио нијем, у дубини грла страхом преклан крик. У тај врисак и у мајчину рашчупану косу очајнички се гњурала и крила сестрина главица, чинило се да је четворогодишња дјевојчица мислила да се од свих зала овог свијета може сакрити у родитељчину немоћ.

Потом се јављала нова слика: двојица војника вуку оца из огња, према гомили, држећи га за рамена, док он лијевом руком гаси пламен што халапљиво гута десни рукав његовог до трајалог капута, као да од часа када је зачет у неком удару грома у суво стабло па до тог тренутка није ништа окусио. У очевој руци, високо уздигнута, ватри, сили и времену пркосила је дрвена кутијица, нешто већа и незнатно дебља од табакере за цигарете. Наслиједио ју је од свог оца, Василијевог дједа Драгутина (зачудо, памтио је имена предака и људи о којима се причало, помрлих прије него што је рођен, а очево име, Богољуб, тако лијепо и звучно, ријетко је призивао у сјећање), а он ју је добио, како се често причало у кући за дугих зимских но-

ћи, од трговца Михаила Вукашиновића који је једном у два мјесеца долазио у ове крајеве доносећи на десетак коња товаре соли и враћајући се с товарима штављене овчје коже и вуне. Биле су то заправо двије с унутрашње стране издубљене орахове дашчице, свана изрезбарене, на једном крају спојене двјема багламицама, а на другом малим сребрнastим запонцем. Отац је у њој држао важне документе и чувао је под стрехом, задјенуто под рог изнад улазних врата. Ту је најсигурнија, говорио је. У кући би могла допасти дјечи у руке (мада је имао само једно дијете, њега, Богољуба), а шта би се с њом и *папирима* у њој могло догодити, боље је на то ни не помишљати.

Кад су га поново угурали у гомилу уздрхталих и од страха премрлих људских тијела, отац се некако промигољио до своје породице, сагнуо до Василијеве главе, отворио кутијицу и извадио из ње начетворо пресавијен пожутјели документ.

– Ово да чуваш к’о очи којима сада гледаш *папир* – рекао је тихо и почео да разматава документ. – Он ће те, кад зло и напаст протутње, одвести тамо куда ја никада нисам отиш’о. Негдје уз Дунав или Тису, у равници којој не видиш ни почетка ни краја, чека те добар комад црнице на којој курузи расту до неба, а кад се клипови одметну и испопречавају по њиви, ни Краљевић Марко и’ не би мог’о савладати својим шестопером златним. И добро упамти, то ти је од ђеда Драгутина, честитог човјека, поштеног трговца и солунског добровољца. Он зарадио борећи се, нова држава га даривала тапијом на земљу у некада швапској и мађарској Војводини, а *папир* му стиже три дана прије смрти. Измрз’о човјек по албанским гудурама, онако болном морска влага му на Крфу изјела бијелу цигерицу, па треће или четврте године послије голготе кроз коју је прошао предаде Богу душу баш на ђурђевско јутро, пуно млађаног сунца, прољећних мириса и веселог птичјег чаврњања.

Откуд му снага да толико и тако смирено прича док гори кућа у којој се родио и проживио младост и док са оштрица злико-

вачких бодежа злокобним осмијесима пркоси смрт? – питао се дјечак, али није имао снаге да изговори ни једну једину ријеч.

Када се отац усправи и поче да пресавија *папир*, прискочи најближа униформа, продужетком рукава у облику људске шаке зграби тапију и орахову кутијицу и обоје истог тренутка нестадоше у ватри, тамо гдје је сагоријевало и Василијево дјетињство, заједно са иконом светог Василија Острошког, кадионицом и свијећњаком које је дједу Драгутину из Цариграда донио трговац Михаило Вукашиновић, кољеновић из угледне дубровачке породице, и са свим осталим што су Кантари мукотрпно стицали, пажљиво користили и остављали насљедницима.

Онда кратко затамњење, као кад зажмуриш док прође налет вјетра и пронесе прашину подигнуту с пута, па нова слика: бауља немоћ уз Планину, а око изнемоглих стараца који често посрћу и дочекују се на руке па се тешко усправљају, жена које у наручју носе дјецу у пеленама а за руке воде оне који босим ножицама не успијевају да избјегну оштро камење и трње, и снажнијих мушкараца које, једног по једног, издвајају из гомиле на другу страну – униформе, пушке, бајонети. И густ сплет вриска изнад престрављеног мноштва. Застао негдје горе по врх дрвећа; не може се вратити своме извору, а небо га неће, никоме не припада. Постаје тежак, непробојан, одолијева и оштрим јауцима из женских груди што који часак безглаво сијевају шумским густишем прије него што се стопе у облак тог згуснутог вриска.

Очево лице нестаје у гомили измијешаних униформи и мушкараца у подераној сеоској одјећи, па убрзо затим иза чуке којом господари велик, добро натруо пањ, а на мјесту гдје је оно било, појављују се мајчини, од плача подбули образи и поглед из кога сијевају муње које би да се претворе у чврст конопцац, па да се омотају око Милосаве и да јој је врате. Мајку шчепале двије униформе и вуку је према групи жена које, окружене униформама и пушкама, вриште и бусају се у прса, а Мило-

саву једна униформа цима за ручицу, желећи да што прије њен
врисак придружи плачу обезглављене дјеце.

Сјећање одједном, попут жабе која изрони на површну ба-
руштине и узмрешка жабокречину, усталаса мајчина прича.
Магловита, непотпуна, испричана само једном, прекидана гр-
цајима, када су га у касну јесен четрдесет пете, из Равнице, у
неком раздрданом енглеском ципу, довели људи из Црвеног
крста у његов родни Шиљеговац.

Не сјећа се, причала је у колиби склепаној од дасака и пре-
кривеној сламом, уопште се не сјећа како је доспјела у тај ску-
чени простор ограђен густим редовима бодљикаве жице, по-
ред шумарка из кога је допирао изазован жубор потока и рас-
пиривао ватру жеђи у празној утроби. Небо с кога је дању пр-
жило сунце, а ноћу се подругљиво осмјехивале звијезде, прко-
сећи бескрајем и слободом који су далеко од жице, пушака,
ножева и униформи око логора, пуног бола за онима који су
одведени на друге стране. Само то и ништа више, изузимајући
већ обесмишљене позиве мајки изгубљеној дјеци да им се врате
на сису или у наручје. И понеког злобног повика с друге стра-
не жице *жентуриачама* да уче њемачки, јер ће им требати кад их
ускоро отпреме у фабрике Трећег рајха да праве пушке и му-
ницију, што ће и њима, логорским стражарима, омогућити да
оставе недоличну дужност чувања женског логора под ведрим
небом и да крену да убијају њихове мужеве, синове и очеве.

Четири дана није отварала уста да стави у њих било какав
залогај или да изговори коју ријеч; није имала шта да једе и пи-
је, нити је имала коме и шта да говори. Само у сумрак, прије
него што би се спустиле на земљу, стражари су заточеним же-
нама кроз жице пружали неке старе посуднице допола напуње-
не несланом чорбуљином, с понеким парчетом репе или кром-
пира на дну. Она се није примицала жици, није осјећала потре-
бу да било чиме продужава живот, јер осјећала је да је већ мр-
тва, без икога свога, без Богољуба, Милосаве и Василија, па
зашто онда да наставља патњу? Ипак, четврте вечери, кад су се

жене већ удаљавале од жице, пазећи да не пролију сплачине које су им ипак уливале неку наду да неће сутрадан скапати на сунцу, мада су се могле удаљити само ако оне испред себе потисну према жичаној оградџи, жеђ ју је натјерала да приђе стражару који је баш тога тренутка из прљаве канте захватао чорбу. Кад је прихватила посуду, осјетила је како јој стишће руку и у њу гура нешто чврсто, слично комаду трешњевог коре. Држи, прошаптао је и повукао је према себи, тако да му се морала загледати у лице.

Препознала је Мујицу Ћосавог, сиромаша без рода и куће из сусједног села Осмаче. Од раног пролећа до касне јесени долазио је у Шиљеговац и развлачио ђубре, орао, сијао, окопавао, жео, косио, сносио, брао и успремао љетину, задовољан ако му за сав тај труд дају да једе и да спава на шталским таванима. У њиховој кући добијао је више – дотрајалу и искрпљену одијевку, торбицу жита или кромпира да понесе у оно што му је остало од полусрушене родитељске куће и што је личило на јазбину, а када су то прилике дозвољавале и нешто ситниша, да и он, макар понекад, као човјек оде у дућан Симеуна Васелића и купи што му срце иште, а то су најчешће били чешаљ, огледалце, сапун или неколико коцки шећера.

Држи, истиснуо је још једном кроз крњаве зубе, плашећи се да би га могли чути други стражари. И добро стисни, да други не виде, додао је стално се обазирати. А ноћас, кад сви позаспивају, довуци се до капије и ту се примири, као да спаваш. И онда је, тобож грубо, одгурнуо и опсовао јој оца и мајку, запријетивши да ће јој лично он очи ископати ако га још једном погледа право у лице.

Када је, мало касније, отворила шаку, исту ону коју је све до те вечери чврсто стискала, као да је у њој Милосавина ручица, видјела је исушену корицу погаче, умочила је у чорбу и брзо стрпала у уста. Много је крсних слава у родитељској и свекровој кући прославила, на многим свадбама је јела, али никада укуснији залогај није прогутала.

И заиста, иза поноћи, када је само крклање гладних и жедних жена и хркање ситих стражара потврђивало да, поред распјеваних птица, које не маре ни за какве невоље и посрнућа, на том комадићку земаљског пакла има и људских створења, Мујица Ђосави се пришуњао капији, отворио је, зграбио је за руку и повукао у шумарак. Ту ју је, шапатам, заклео својим дином, њиховим крижем и њеним крстом да га не ода ако је ухвати. Јеб'ла те твоја доброта, може ми доћи ове моје ћосаве главе! – још је просиктао и гурнуо је према потоку, али њежно, готово братски.

Дуго је, можда двије или три седмице, изгубила је осјећај за протицање времена, ноћу тумарала у правцу за који је мислила да води према Шињеговцу, у освет брала купине и напипавала у шушњу прошлогодишњи неиструли жир, да се прехрани, па затим тражила какав заклон гдје ће, близу потока, да се може пити воде, преспавати или пробдјети дан. У село је стигла када је стока већ била појела и посљедњи клас дозреле пшенице и до коријена изгризла сваку стабљику до класања доспјелог кукуруза. Затекла је само Драгољуба Милојевог који је горе на Планини успио да шмугне у шумарак баш када су униформе биле заокупљене хватањем њеног Богољуба, Василијевог оца. Било је то, причао је Драгољуб Милојев, снажан младић одрастао без мајке, умрле на порођају, страшно гледати. Богољуб, онако висок и кракат, потрчи за Милосавом коју одводе на једну страну, онда за Василијем кога вуку на другу страну, па за њом, Мирјаном, која замиче за чуку, не скидајући поглед са путева којима су јој отишла дјеца. Вичу му да стане, а он као да не чује. Избезумљен тако, налети на један исукан бајонет и застаде зачуђен, а онда паде на земљу, пружајући и даље једну руку у правцу у коме су му одвели кћеркицу, а другу у оном у коме је нестао син. Он, Драгољуб Милојев, не зна шта је даље било, јер је журнуо у поток, да спаси главу. Зна само да у Богољуба нису пуцали, а да ли је онај наскок на исукан бајонет био смртан, то не зна и не би се смио заклети да ли је искрварио на

мјесту на коме је пао, или се касније придигао и одбауљао до каквог потока и густиша, у потрази за спасом.

Послије тога, кад је већ јесења тама била обавила колибу и поглед с огњишта освјетљавао лица која се једно другог нису могла нагледати, услиједила је Василијева прича мајци.

Ни он се не сјећа шта се догађало откад су их на Планини раздвојили до оног тренутка кад му је жеђ просврдлала трбух. Бургијала је унутра, увртала се, цвиљела, жегла пламеном утробу као што се осмуђује кожа закланог свињчета. Био је врео дан док се дизао са земље и стресао са себе прашину. Водеее, викао је, али му нико није одговарао. Око њега су лежала склупчана дјеца, махом млађа од њега, нека тек одбијена од сисе. Гдје се он то налази и како је овамо доспио? Зашто су свуда око њега високи зидови? Зашто на земљи по којој хода, пазећи да не нагази на многа дјечја тијела, ни жива ни мртва, нема ниједне травке и зашто у пространом дворишту нема ниједног стабла? Гдје су мајке да склоне дјецу испод ожедњелог сунца које из њих, у помама, испија крв да утоли жеђ? Питања се роје једно за другим, зна да ће му ускоро бити пуних десет година, требало би разумно да расуђује, а ни на једно нема одговора. Не сјећа се чак ни како је доспио овамо. Тек покаткад, кроз оштре иглице вреле сунчеве свјетлости, бљесне унезвијерено мајчино лице, али само начас, па га потисне страхом оковано Милосавино лице, те и оно нестане у ватри.

Види једна отворена врата у зиду овиченом танком траком хладовине. Водеее, виче и прилази вратима на којима се појављује жена у дугој сивој сукњи испод које сијева нога и погађа га у трбух, баш на оно мјесто гдје жеђ најжешће бургија. Уста му се пуне прашином и осјећа како тоне у дубок понор таме, док му се тијело растаче у мноштво свјетлуцавих честица.

Потом, ништа. Тишина, мрак, лет кроз бесконачност и вјетрић који милује обамрло тијело. Онда тих жамор који се полако приближава из звјезданих висина. И бијела одаја. И анђели у бијелом, осмјехују му се док отвара очи. И укус млијека у

устима, као да га мајка доји. И њежан, брижан женски глас: Спавај, само спавај. Склопи очи, да ти их не рани свјетло, дуго су биле закатанчене тамом. И полако диши, не увлачи одједанпут много зрака, да ти, оштар, не раздере плућа, јер данима си га на жличицу удисао слабашном снагом... И влажна крпа на челу. И топла рука на тјемени. И тих излазак анђела из бијеле одаје. И поново мрак, али некако мекан, баршунаст, ушушкан благородним сном.

Касније је сазнао да га је, полумртвог, из логора на рукама изнијела Марица Једнак и донијела својој кући. Данима му је с муком растављала вилице и кроз краставе усне у сува уста сипала кап по кап млијека, све док једног јутра није раставио очне капке. Било је то онда када сам видио анђеле, рекао је мајци.

А о томе шта се у протекле три године догађало у Равници, како га је Марица хранила и његовала, подучавала пољским пословима и крила од мужа кад би ријетко свратио у село, да се окупа и истријеби вашке из знојне униформе, причаће Василије мајци другом приликом, вријеме је пред њима, говорио је, не чупајући поглед из дубине њених очију.

Запис неупадљиве чиновнице, која машта о томе да буде пјесник, или, макар, есејист (3)

Петак, 21. мај 2010, 17 часова и 8 минута

ЕНО, ИЗ КОМБИЈА ИСТОВАРАЈУ НОВЕ ВРЕЋЕ КОСТИЈУ И УНОСЕ У КОСТУРНИЦУ. БИЋЕ ДА СУ ИХ ИСКОПАЛИ ИЗ ТЕК ОТКРИВЕНИХ МАСОВНИХ ГРОБНИЦА. НЕМА ДАНА ДА НА ВИЈЕСТИМА НЕ СЛУШАМ КАКО ЈЕ, ЧЕСТО И УЗ ПОМОЋ МЕЂУНАРОДНИХ ПОСМАТРАЧА И ОРГАНИЗАЦИЈА, ПОНЕКАД И НА ОСНОВУ ИЗЈАВА УХАПШЕНИХ ПОД СУМЊОМ ДА СУ ПОЧИНИЛИ РАТНЕ ЗЛОЧИНЕ, ОТКРИВЕНА НЕКА НОВА МАСОВНА ГРОБНИЦА, ОБИЧНО У НЕПРИСТУПАЧНОМ, КРШЕВИТОМ КРАЈУ, У КАКВОМ КЛАНЦУ ИЛИ ВРТАЧИ. ПОБИЛИ ЉУДЕ, ПА ИХ ПОБАЦАЛИ У БЕЗДАЊ, ИЛИ ИСКОПАЛИ ПЛИТКУ ЈАМУ И У ЊУ, БЕЗ ИКАКВОГ РЕДА, ВЕЋ ОНАКО КАКО СУ СТИГЛИ, ПОТРПАЛИ ЛЕШЕВЕ, И СВЕ ТО ЗАТРПАЛИ ЗЕМЉОМ И ГРАЊЕМ, КАО ДА ЋЕ ИХ ТАКО СКЛОНИТИ ДАЛЕКО ОД СВОЈЕ САВЈЕСТИ. КАКВИ СУ ТО ЉУДИ КОЈИ БЕЗ РАЗЛОГА УЗИМАЈУ ЖИВОТ И ОНИМА КОЈИ СУ ТЕК У ЊЕГА ЗАКОРАЧИЛИ, И ОНИМА КОЈИ БИ ЗА ГОДИНУ ИЛИ ДВИЈЕ САМИ ИЗ ЊЕГА, БОЖИЈОМ ВОЉОМ, ПРЕШЛИ ПРЕКО ГРАНИЦЕ ИЗА КОЈЕ СУ БЕСКРАЈНА ПРОСТРАНСТВА НЕПОЗНАТОГ? И, ДА ЛИ ИМ НОЋУ, У НЕСАНИЦУ, ДОЛАЗЕ ПЛАЧ И ЈАУЦИ ДЈЕЦЕ ИСТРГНУТЕ ИЗ МАЈЧИНИХ РУКУ И МАЈКИ КОЈЕ СЕ ОТИМАЈУ ДА КРЕНУ ЗА ЊИМА, У СМРТ?

ЈЕСМО ЛИ МИ, ПИТАМ СЕ ДОК ГЛЕДАМ КАКО ИЗ КОМБИЈА ИЗНОСЕ ДЕСЕТУ, ЈЕДАНАЕСТУ ИЛИ НЕ ЗНАМ КОЈУ ВЕЋ ВРЕЋУ, ОПСЈЕДНУТИ ПРЕДАЧКИМ КОСТИМА? НИЈЕ ЛИ НАШ УСУД ДА ТРАГАМО ЗА ЊИМА? УМЈЕСТО ДА БУДУ НАСТАЊЕНИ У НАШЕ ПАМЋЕЊЕ И У МОЛИТВЕ ЗА МИР ЊИХОВИХ ДУША, НАШИ ПРЕ-

ЦИ СУ ЧЕШЋЕ У НАШИМ ТЕЖЊАМА ДА ПРОНАЂЕМО ЊИХОВЕ ЗЕМНЕ ОСТАТКЕ, ИЛИ ДА ИХ, АКО ЗНАМО ГДЈЕ СУ, КОПАМО ИЗ ЗЕМЉЕ И НОСИМО СА СОБОМ.

ПРЕД НЕДАВНИ РАТ, АКО СЕ НЕ ВАРАМ, ПОЧЕЛО ЈЕ С МОШТИМА НЕКОГ НАШЕГ ДАВНОГ ВЛАДАРА И СВЕТИТЕЉА. КАО, НЕ ТРЕБА ТАМО ДА ЛЕЖЕ ЊЕГОВЕ КОСТИ, НЕГО ОНАМО ГДЈЕ МИ МИСЛИМО ДА ИМ ЈЕ МЈЕСТО, ПА ХАЈДЕ КОПАЈ И ПРЕНОСИ. НИСАМ ДОРАСЛА ДОНОШЕЊУ СУДОВА О ТОМЕ, АЛИ МИ СЕ ЧИНИ ДА СЕ ЧЕСТО МОЛИМО ЗА НЕЧИЈИ РАЈСКИ МИР, А НЕ ДАМО МУ МИРА.

ОНДА СУ, ПОСЛИЈЕ РАТА, ИЗ АМЕРИКЕ ПРЕНЕСЕНЕ КОСТИ ПЈЕСНИКА О КОМЕ ЈЕ С ТАКВИМ ЗАНОСОМ ГОВОРИЛА НАША ПРОФЕСОРИЦА КЊИЖЕВНОСТИ ДА СМО ГА СВИ У ГИМНАЗИЈИ ЗАВОЉЕЛИ И ПОЧЕЛИ ЧИТАТИ ЊЕГОВЕ ПЈЕСМЕ. ДУЧИЋ СЕ ВРАТИО У ТРЕБИЊЕ, ПИСАЛЕ СУ НОВИНЕ. САДА СА ЦРКВИНЕ ГЛЕДА СВОЈ ВОЉЕНИ ГРАД. ПРИЗНАЈЕМ, И МЕНИ ЈЕ ПОСЛИЈЕ ТОГА ПОСТАО НЕКАКО БЛИСКИЈИ, МОЈ, БИО ЈЕ, ТАКОРЕЂИ, УЗ МЕНЕ, А НЕ ТАМО ДАЛЕКО, ПРЕКО ОКЕАНА. ЧИНИЛО МИ СЕ ДА САДА ЗАЈЕДНО, И ОН И ЈА, СЛУШАМО ШУМ ЊЕГОВИХ ЈАБЛАНОВА.

ИЗМЕЂУ ТА ДВА ДОГАЂАЈА – ПРВОГ УРОЂЕНОГ У МАГЛУ, МОЖДА И НЕСТВАРНОГ, ПОЗАЈМЉЕНОГ ИЗ НЕКОГ ФИЛМА, И ДРУГОГ, КОЈЕГ СЕ ДОБРО СЈЕЂАМ, НАРОЧИТО МНОШТВА УЗ КОВЧЕГ С ПЈЕСНИКОВИМ МОШТИМА, ДОШЛИ СА РАЗНИХ СТРАНА, ПОЗВАНИ И НЕПОЗВАНИ, ДА МУ ОДАЈУ ПОЧАСТ, ИЛИ ДА СЕ ПОКАЖУ – ОДМАХ ПО ОКОНЧАЊУ РАТА, ЗАПРАВО, ДОК СУ СЕ ЈОШ ЧУЛИ ПУЦЊИ И ДОК СУ ОНИ ШТО СЕ НИСУ МИРИЛИ С ПРЕСТАНКОМ УБИЈАЊА ТРАЖИЛИ ЈОШ МАКАР ЈЕДНУ ЖРТВУ, ДУБОКО МИ ЈЕ УСЈЕЧЕНА У ПАМЋЕЊЕ ЕПСКА СЛИКА ЗА ЧИЈЕ БИ РАЗМЈЕРЕ ТЕШКО БИЛО НАЂИ РАМ И ЗИД НА КОЈИ БИ СЕ МОГЛА ОБЈЕСИТИ. КОЛОНЕ НЕВОЉНИКА У ПОКРЕТУ, АУТОМОБИЛИ, КАМИОНИ, ТРАКТОРИ, МНОГО ЗАВЕЖЉАЈА, ПОНЕКИ ТЕЛЕВИЗОР, ФРИЖИДЕР, МАШИНА ЗА ПРАЊЕ РУЂА, ОРМАР, ТРОСЈЕД ИЛИ ДВОСЈЕД, ЛОНЦИ, ШЕРПЕ, КАРТОНСКЕ КУТИЈЕ

ИЗ КОЈИХ ВИРИ СИТНО ПОСУЂЕ, ОДЈЕЋА НАТРПАНА У ВЕЛИКЕ
НАЈЛОНСКЕ ВРЕЋЕ...

И, КОВЧЕЗИ...

КРЕНУЛЕ ЦИЈЕЛЕ ПОРОДИЦЕ ИЗ СВОЈИХ КУЋА И СТАНОВА,
НЕЋЕ ДА БУДУ ПОД ВЛАШЋУ ОНИХ ПРОТИВ КОЈИХ СУ СЕ БО-
РИЛИ, НА БРЗИНУ ПОКУПИЛИ НАЈПОТРЕБНИЈЕ, А ОНДА СВРА-
ТИЛИ НА ГРОБЉА, ИСКОПАЛИ И У ПРИПРЕМЉЕНЕ КОВЧЕГЕ
СТРПАЛИ КОСТИ ПРЕДАКА, ДА ИХ ПОНЕСУ СА СОБОМ И СА-
ХРАНЕ ТАМО ГДЈЕ СТИГНУ. ЗНАЛИ СУ ДА ПРЕДАЧКЕ ЗЕМНЕ
ОСТАТКЕ МОРАЈУ ПОНИЈЕТИ, А ГДЈЕ ЋЕ СЕ ЗАУСТАВИТИ – ТО
НИСУ ЗНАЛИ.

ДА ИЗ КАМИОНА НЕ ВИРЕ ТЕЛЕВИЗИЈСКЕ АНТЕНЕ, И ДА НЕ-
МА ТИХ КАМИОНА, АУТОМОБИЛА И ТРАКТОРА, ЧОВЈЕК БИ ПО-
МИСЛИО ДА НЕКИ НОВИ ЧАРНОЈЕВИЋ ВОДИ СВОЈЕ СЉЕДБЕ-
НИКЕ НА ДУГ ПУТ ПРЕКО ДУНАВА.

ИЗ КОМБИЈА ИЗНОСЕ И У КОСТУРНИЦУ УНОСЕ И ДВАДЕСЕ-
ТУ ВРЕЋУ. НЕ ЧУЈЕМ КРОЗ ЗАТВОРЕН ПРОЗОР, АЛИ ОСЈЕЋАМ
КАКО И У ЊОЈ ЗВЕЦКАЈУ КОСТИ.

БОЖЕ, ЈЕСМО ЛИ ТО ЗАИСТА ОПСЈЕДНУТИ ПРЕДАЧКИМ
ЗЕМНИМ ОСТАЦИМА? И, ЈЕСАМ ЛИ ГРЕШНА ШТО О ТОМЕ РАЗ-
МИШЉАМ?

3.

Ни мртве кости не мирују. Једна подужа, цјева-ница или рамена кост, Василије није могао да разазна која тачно с удаљености од десетак корака, на-топљена ваљда свјежином ведре мајске ноћи што је на њу сипила кроз кровни прозорчић, слична угарку, догорјелом с једне стране, клизну с гомиле и привуче његов поглед. Прије петнаестак година, помисли, помагала је оном коме је припадала да се склони за дебелу букву, какав пањ или стијену, али судбина је хтјела да се баиш тада, и баиш ту, оконча његов живот и она, та кост слична угарку, сада може само да о томе свједочи. И свједочиће ко зна колико дуго и ко зна да ли ће над њом, или негдје далеко, преци и потомци палити свијеће за покој душе човјека чијем тијелу је давала снагу и ослонац.

Хладна је зимска ноћ, први, поноћни часови деветог дана деведесет четврте, трећи дан Божића и лице славе Светог архиђакона Стефана. Мећава у снажним налетима сваких неколико минута протреса прозорска стакла и кућу засипа густим снијегом који већ четврти дан не престаје. У Шиљевоцу никог снажног да пропрти стазе, а и да има пртина између кућа брзо би их нови сметови засули, и на улазна врата нико послјије по-ложајника није никоме покуцао.

У подруму Василијеве куће, поред три или четири повећа храстова бурета до врха напуњена шљивовицом, прислоњена уз камени зид, још на ражњу, тек начета, печеница узалуд чека да је неко раскомада. У пушници се испопречавали комади осушене свињетине и овнујског меса, попут одметнутих клипова

кукуруза на новој крчевини, Василије тек сваки трећи дан наложи ватру око сувог церовог пањића, обгорелог са свих страна, да дим дода још мало укуса пршутама, плећкама, пекама, ребрима, кобасицама и комадима сланине.

Крстивоје и Предраг не долазе већ два мјесеца. Према вијестима с ратишта, дубок снијег није разлог њиховог недоласка на одсуство, већ жестоке борбе које се тамо воде. Кад већ њих нема, Даница и Василије вољели би да макар неко стигне из њихових чета и да им каже да су живи, па би их, чини им се, лакше чекали. Од почетка рата њих двојица су се можда само три или четири пута срела, два пута на крсној слави, на Светог Василија Острошког Чудотворца, а једном или двапут случајно. Таман с одсуства оде Крстивоје, кад за дан или два ето Предрага. И све тако до прије два мјесеца, а од првих правих јесењих киша, од почетка новембра, не стиже ниједан. А да дођу, да се јутрос појаве, промеће Василије мисли кроз несаницу, напунио би им руксак печеницом, сувим месом, ракијом и погачама, позајмио би од некога коња, па би велике бисаге напунио, и с њима кренуо на ратише, прво до Предрагове, па до Крстивојеве чете, да понесе војсци ића и пића, да почасте те паћенике и зажели им да се срећно врате својој дјечи, женама и родитељима. Али, њих нема и залудни су сви његови снови, боји се да ће печеницу појести пашчад, а ко зна колико дуго ће их чекати суво месо и ракија.

Хладна је јануарска ноћ и Василије, ушушкан јорганима и несаницом, самује у кревету. Тек понекад устане да у калијеву пећ у углу убади подебљу цјепаницу. И Даница, зна он то добро, у својој соби самује, проклиње несаницу и моли Бога да јој сачува сина и мужа. Зна да им није лако тамо гдје су. Лиже их зима хладним језиком као накостијешена куја штенад кад се уплаши да би неко могао насрнути на њих, а иза сваког дрвета вреба непријатељска пушка, можда и у рукама оног с којим су се до прије коју годину руковали и грлили на сајмовима и по пијацама. Проклет да је рат и проклети да су они што су га за-

почели! Није им ваљало што су могли куда су хтјели и шта су хтјели, није им ваљало што су фабрике радиле и што су школска врата за свакога била широм отворена, што си од плуга, трактора и крављег вимена могао живјети као господин човјек. Проклетници једни, дабогда им света земља не примила кости! Зна Василије добро своју снаху, они никад не разговарају, читају једно другоме тмурне мисли, често мрачније и од ове ноћи у којој мењава завија као живинче кад би га неко, недајбоже, живо дерао, сигуран је какве се мисли сада роје по њеној глави и несаници.

Струје већ другу годину нема, стигне сваких мјесец, мјесец и по, само по три сата, не може јадна Даница ни рубље у машини опрати и попеглати како треба, па га откувава у веш лонцу, као некада, и пегла распуклом пеглом на угаљ, пронађеном међу старудијама на тавану. У Шиљеговцу и Граду већ одавно се не може купити петролеј за лампе и фењере, а ако се дође до које свијеће, чува се да се запали у цркви или на гробљу, за здравље живима и за покој душе мртвима, нико је не користи за освјетљавање куће, па се вечери и ноћи проводе углавном у мраку.

Има Василије добру батеријску лампу, дотуре му покаткад пријатељи из Града понеку батерију, али је чува за радио без кога не може. Набавио му га је Крстивоје прије рата, да га држи у својој столарској радионици, или понесе на њиву кад остави облић и прихвати се косе или мотике. Нека му свира, лакше је уз музику радити. А сада, у овим чупавим и поганим временима – дабогда што прије отишла у курвањску историју! – прије би се одрекао хљеба него свог транзистора с ручком. Тек покаткад га дању укључи, да чује најважније вијести, чува батерије за ноћ, а онда га увече стави на јастук, крај главе, и слуша, све до пред зору, када се око њега, с првим бљедилом које облије прозор, почну сплитати крхке нити сна.

Ево баш сада слуша команданта бригаде која већ неколико мјесеци опсједа један град, а у свакодневним биткама и чаркама покаткад погине и понеки војник. Од оног тренутка када од

Главне команде стигне наређење за напад, одлучно говори командант, град ће бити ослобођен за мање од четири сата, с минималним губицима, ако их уопште буде. Хоћете, добићете наређење о куковом љету, подругливо говори Василије, тихо, да га Даница у другој соби не чује, увијек тако разговара с радијем. Нећете добити то наређење, наставља у мислима, све док неки из Главне команде шверцују са старјешинама противничке стране. Мало, мало, па неко прича како је конвој камиона, пун робе, без испаљеног метка са супротне стране, ушао у опкољени град и како су се, сат-два касније, у колони враћала празна возила. Нема рата без шверца, брајко мој! Једни шверцују и богате се, а други губе главе и тамо гдје их не би смјели губити.

Мало музике, па слиједи вијест пристигла са друге стране Атлантика. Савјет безбједности Уједињених нација на данашњој сједници још једном је оштро упозорио зарађене стране да, сходно раније усвојеним резолуцијама, не отварају ватру на линијама разграничења, јер ће у супротном мировне снаге морати да употребе оружје ради сопствене сигурности. Ако хоће мир, пита Василије самоћу и тишину око себе, ремећену само налетима мећаве и бубњањем пећи, ако заиста хоће мир, зашто онда те исте земље, чланице Савјета безбједности, шаљу противничкој страни оружје и муницију? Зашто, брајко мој? Богате се, ето зашто! Нема рата, нема ни долара! Замре, примири се на једној страни планете, а већ сутрадан букне на другој. А ти, Крстивоје мој јадни, и ти предраги Предраже, смрзавајте се у рову, трошите здравље и снагу, као да се сутра, за смотак крвавих или крваво зарађених пара, могу купити на првој пијаци.

Опет музика, па поема локалног пјесника која пјева о узвишеним циљевима борбе, о сунцу које ће свима једнако сијати, о младости која ће наново цвјетати слободним ливадама широм драге нам отаџбине. Тамбурај, само тамбурај! – поручује Василије пјеснику који се у заносу виноу до небеса, па одозго сипа стихове који лепршају као и ноћашње сњежне пахуљице док не

упадну у ковитлац међаве. Тамбурај до миле воље, јер си се пера латио само зато да ти не би тутнули пушку у руке!

А сада, најављује спикерка сненим гласом, репризирамо репортажу с ратишта коју смо емитовали данас послје подне. Након кратког музичког прелаза, загрми репортеров глас: Пред нама је херој овога рата, борац коме ништа није тешко и који често и добровољно креће у најопасније акције. Не жели да спомињемо његово име, јер, рече, сви борци у његовој чети и његовом батаљону хероји су колико и он, сви без поговора извршавају задатке и желе да се ово балканско зло што прије оконча. Питамо га који је тренутно најважнији задатак његове јединице.

Чекамо само да снијег престане падати, па крећемо у ослобађање хидроцентралне која је већ двије године у противничким рукама, забубња собом Предрагов глас. Јест Предраг! То је он! – сада већ виче Василије и на јастуку тражи ручку транзистора, да га понесе до Даничине собе, да и она чује како на радију збори њен син. Наш циљ је да нејач у селима и градовима макар Мали Божић дочека са струјом, заори се још једном, прије него што је Василије напипао ручку транзистора и спустио ноге на под. Чули сте једног од најхрабријих бораца, говори даље репортер, али Василије не слуша, враћа ноге на кревет, под покривач, док собом и даље бубња Предрагов ведар глас и стапа се са бубњањем грабовине у пећи.